

מגן העדן ועד משבר האקלים: קריאה בין דתית לפעולה

מאת הרב יונתן נראל, מנכ"ל, ודוד מירון ופנר, יו"ר המרכז הבין דתי לפיתוח בר קיימא, סיוון תשע"ה

בראשית ברא ה' עולם רוחש חיים עשירים, חי וצומח. בגן עדן הבורא הורה לאדם "לעבדה ולשמרה". הכל היה מאוזן. בזמננו במקום לשמר, בני אדם במהירות שומטים את הקרקע תחת האיזון האקולוגי של כדור הארץ: יערות הגשם מצטמקים, המדבריות מתרחבות, יערות עולות באש, וכדור הארץ מתחמם. פעולות אנושיות וחיידושי הטכנולוגיה העניקו לנו כוח עצום על פני הבריאה, שתוצאותיו מורגשות בכל מקום. בפעם הראשונה בהיסטוריה האנושית יש לנו עתה את היכולת להרוס או להביא לשינוי מכריע כמעט את כל החיים על פני כדור הארץ.

שינויי אקלים כבר משפיעים על ישראל ועל המזרח התיכון בצורות דרמטיות ומעוררות חלחלה. ראשית, מחקרים מדעיים אחרונים קושרים בין מלחמת האזרחים בסוריה לבצורת הארוכה שהוגברה על ידי שינויי האקלים.¹ שנית, "סופת החורף אלקסה" בדצמבר 2013 הטילה מטען גשמים ושלגים של כמה חודשים לרוחב האיזור. אנשים נהרגו, עשרות אלפים ברחו מן השטפונות, מאות אלפים חוו הפסקות חשמל, ומליוני עצים ניזוקו.

מתוך ישראל, שלוש הדתות המונותיאיסטיות יכולות לקדם שינוי על ידי העלאת המודעות לצו המוסרי לשמור על הבריאה. ישראל היא מרכז דתי גלובאלי. על המנהיגות הדתית כלפי משבר שינויי האקלים לצאת מירושלים, כפי שהיא כיום נובעת מרומא ומהותיקאן. ישראל נתפסת בעולם כ"ארץ הקודש", תוך התמקדות במשימה הגבוהה של ממשלת ישראל והמנהיגות הדתית בישראל לפעול במהירות.

שורשים רוחניים למשבר האקלים

מעבר לצרכים הפיזיים, משבר האקלים מעביר מסר עמוק יותר.² ההתדרדרות הנרחבת בעולם הטבע מלמדת שדרך החיים שלנו לא מאוזנת. לפיכך המשבר האקולוגי גם מעיד על משבר רוחני של בני האדם והאופן בו אנו חיים כיצורים מוסריים בעולם חומרי. השקפות מתחום האמונה מכירות בכך שהפרעות אקולוגיות מופיעות מתוך חוסר איזון פנימי בין מליארדים של בני אדם. תיקון המצב ינבע מרקע רוחני.

התלמוד מראה לנו שבכדי להבין את הבעיה לאשורה, עלינו להסתכל מתחת לפני השטח כדי להבין את הסיבות, שמתמקדות לא בבריאות פיזית כי אם בבריאות רוחנית של בני האדם. כפי שהרשב"א (ר' שלמה בן אדרת, ספרד, המאה ה"ג) הורה, כאשר אתה מתייחס לשורשי הבעיה, בעיות היצוניות מתנדפות באופן טבעי.³ אם לא נתקן את השורשים הרוחניים של המשבר הסביבתי, הבעיות המסתעפות ממנו לא תטופלנה בצורה משמעותית. מה הם, אם כן, השורשים הרוחניים למשבר הסביבתי? ביניהם שחצנות, חוסר בטחון, רדיפת הכבוד, ניתוק האדם המודרני מהטבע ומאנשים אחרים והרצון לחוש בשליטה. כדי להתייחס לשורש מפתח מבחינת רוחנית לגבי השינוי האקלימי, עלינו להפוך ל"נותנים" ולהתרחק מלהיות "מקבלים".

השיעור שהתורה מעבירה אודות המבול היא חיונית עבורנו לגבי שינויי האקלים. מה הניע את ה' להוציא לפועל את האסון הסביבתי החמור ביותר בהיסטוריה האנושית ולהשמיד כמעט את כל היצורים החיים? הרבנים בתלמוד מלמדים שגזר הדין נחתם בשל עוון הגזל (חמס) שבוצע בקנה מידה קטן באמצעות מעשים תמימים לכאורה. האנושות עמדה לדין קולקטיבי בשל התנהגות פסולה בהיקף קטן של פרטים רבים שחברה יחדיו. אולם בתגובה לאכזריות אנושית זו, אדון העולם השמיד במתכוון כמעט את כל החיים היבשתיים על ידי הצפת כדור הארץ.

¹ "Climate change in the Fertile Crescent and implications of the recent Syrian drought," Kelley et. al, January 30, 2015, Proceedings of the National Academy of Sciences USA, online at <http://www.pnas.org/content/112/11/3241>

² הרעיונות בקטע זה לקוחים תוך רשות ממאמרים של הרב נראל באתר כנפי נשרים (www.canfeinesharim.org).

³ חיידושי הרשב"א על התלמוד הבבלי, מסכת נידה י"א ע"א, הדבר נאמר לגבי חוקי נידה.

השקפה יהודית על שינויי האקלים

כיום, איפוא, הסיכון הגדול ביותר של השמדת העולם על ידי בני האדם בא לא מאילו שמתכוונים לכך, אלא מהקולקטיב, מעשים בלתי מכוונים של מליארדי אנשים. יש רושם כאילו פעילות "עסקים כרגיל" חסרת תוצאה הינה בעלת אפקט דרמטי. פעולות קטנות של מליארדי אנשים מביאים לשינויים גלובליים: הצתת מנוע הרכב, קניית כרטיס נסיעה במטוס, אכילת מזון שמקורו במקום מרוחק. קמעא קמעא אנחנו מתפשרים על האיזון האקולוגי שעליו אנחנו והדורות הבאים מסתמכים בכדי לפרוח ולשרוד.

המסורת היהודית מזהירה אותנו שאם אנחנו נכשלים בדרך שהתווה הא-ל, הגשמים לא ירדו בעונה, השמים יהפכו ברזל וכו'. באופן מעורר אזעקה התסריטים הופכים להיות יותר ויותר נפוצים ככל שכדור הארץ מתחמם. כמו בתקופת נח, המשבר האקלימי מציב שאלה דתית: האם נשנה את דפוסי התנהגותנו ונתחיל לחיות בצורה שלא תביא את השמדתנו?

המפתח, וכאן נכנסים התכנים היהודיים, הוא ראיית הנולד. "איזהו חכם? הרואה את תוצאת מעשיו ואת הנולד". החברה כקולקטיב, וכל אחד כפרט, צריכים להביט אל מה עתיד לקרות, ולנסות לשנות את הדרך לפיה אנו חיים היום. זה יכול להבטיח בטחון לילדינו לנכדינו עד דורות רבים לרשת פלנטה שניתן לחיות בה.

שיתוף פעולה בין דתי בארץ הקודש לשינוי אקלימי

אתגרים סביבתיים משותפים והאחריות לטפח את העולם בקרב אנשים מדתות שונות יכולים למשוך אנשים יחד. קהילות דתיות שעובדות ביחד הינן בעלות כוח לשנות התנהגות של אנשים ולהשפיע על החברות והממשלות שלהם. מוסדות דתיים משחקים תפקיד מיוחד בעידוד המאמינים לחשוב לטווח ארוך ולהתנהג באופן מוסרי. אכן, שינויי האקלים הם באופן יסודי עניין של צדק בין דורי.

כב' האפיפיור פרנציסקוס מגלה מנהיגות בתחום שינוי האקלים בכך שהוא הוציא חוזר (Encyclical) אודות שינויי אקלים והופך את זה לנושא מרכזי באפיפיורות שלו. באופן דומה, כב' הפטריארך האקומני ברת'למיו מהכנסייה האורתודוקסית הוא דובר מוחצן בענין קיימות למשך עשרות שנים. ביחד הם הדגישו פיתוח בר קיימא בביקורם ב-2014 לישראל. מנהיגים מקרב הרבנים ומוסדות יהודיים וקהילות בישראל ובגולה צריכים להענות לקריאה לפעולה. באופן דומה יש לעודד את המנהיגים הדתיים המוסלמים בישראל לקחת חלק בתנועה המאסיבית המוסרית הזו. לפני אחד מכנסים פסגת האקלים באו"ם בעבר המועצה של המוסדות הדתיים בארץ הקודש, המייצב נציגים רמי מעלה מן הצדדים הישראלי והפלסטיני, פרסמה את ההצהרה הבאה:

"אנו מכירים באתגר ששינוי האקלים מציב ובציווי לפעול. אנחנו מקבלים את הבסיס המדעי של שינוי אקלים הנגרם על ידי האדם ובאיום שהדבר מציב לחברות אנושיות בפלנטה, כפי שמופיע בפאנל הבינממשלתי של האו"ם בענין שינוי אקלימי. אנו גם מקבלים את העובדה שיש שורשים רוחניים למשבר, ואת החשיבות של מתן מענה דתי.

אנו קוראים לעדות מאמינינו בארץ הקודש ובכל רחבי העולם להתמודד עם משבר זה על ידי אימוץ חשיבה עמוקה מחדש בענין הקושר הרוחני והפיזי עם כוכב לכת זה שהוא מתת הא-ל, ועל האופן בו אנו צורכים, משתמשים ומשליכים לאשפה את המקורות המבורכים שלו. אנו גם קוראים לכל האנשים בעלי האמונה להפחית את פליטת גזי החממה באופן אישי ולהפציר במנהיגים הפוליטיים לאמץ מטרות חזקות, כובלות ומדעיות להפחית את גזי החממה, בכדי למנוע את הסכנות שבמשבר האקלימי.

אנו מקוים שאיום זה על ביתנו המשותף בארץ הקודש ובכדור הארץ ימריץ מאמינים דתיים להתגבר על המתח הבין דתי ולעבוד ביחד עבור טובתנו וטובת ילדינו."

מסקנות והמלצות של מדיניות

אנו ניצבים בפני שלב אבולוציוני בהיסטוריה האנושית. הבחירה היא שלנו: לבחור בחיים ולשנות את הקשר בין הבריאה ובינינו לבין עצמנו. במקום ימים שמפלסם עולה, הבה נראה עולם המבורך ממפלס עולה של מודעות לצורך להתנהג במוסריות. שינוי אקלימי גלובאלי יכול להיות אתגר אלוקי עבורנו לחיות בצורה יותר קרובה לרצון הגבוה – הזדמנות לחיות בצורה שונה.

ישראל והקהילה הבינלאומית עומדים בפני גשר צר מאוד, בין ממוצע של פחמן דו חמצני טרום-תעשייתי 280 חלקים למליון באטמוספירה לבין 400 חלקים למליון רמה אותה עברנו כעת ושלא נראתה מאות אלפי שנים.

המפתח איננו הפחד, אלא להיות מודרך על ידי השראה ותקווה מן התכנים הדתיים שהדריכו את הציויליזציה קדימה זה אלפי שנים. התקווה מחזקת את היכולות של כל החברות באשר הן נקראות להתאים עצמן לעולם פחות מכניס אורחים גם אם אנו לא מצליחים להמנע מהתוצאות הפיזיות העצומות של השינוי האקלימי.

עלינו לזכור את דברי הלל הזקן: "אם לא עכשיו אימתו?"

אנשי אמונה צריכים לקרוא לממשלת ישראל לקיים את הדברים הבאים:

1. לציית להתחייבויות בינלאומיות קודמות להפחית פליטת גזי החממה, ולהתחייב למטרות חדשות ושאפתניות מראש עבור שיחות האקלים של האו"ם בפאריס בדצמבר 2015.
2. לנצל את הסמכות המוסרית של מנהיגי הדת בארץ הקודש ואמינותם של מדענים מובילים להניע קהילות ברחבי העולם לקראת פעולות המקדמות קיימות סביבתית.
3. לעודד מנהיגי דת לקדם שינויים ארגוניים ושינויים בשטח שיניעו מנהיגי דתות בישראל למנוע פליטת גזי החממה ולחזק את כוחן של הקהילות.
4. לערוך אירועים ארציים ובינלאומיים אודות אמונה ושינוי האקלים.
5. לשנות את מערכת החינוך והחינוך הגבוה בישראל כך שיתייחסו לקשר בין אמונה, אקולוגיה וחיים בקיימות.

אודות המרכז הבין דתי לפיתוח בר קיימא

המרכז הבין דתי לפיתוח בר קיימא (www.interfaithsustain.com) שממוקם בירושלים, פועל להמריץ את השינוי לחברה אנושית בת קיימא דרך המנהיגות הפעילה של קהילות אמונה. המרכז רואה בתבונה הקולקטיבית של דתות העולם כדי לקדם דו קיום, שלום וקיימות דרך חינוך ופעילות. המרכז מבצע מטרות אלו באמצעות ארבעה פרויקטים נוכחיים: הסמינר האקולוגי הבין דתי למעורבות, יוזמת הפלטנה המאוחדת דתית ומדעית, הפרויקט הנשי לאמונה ואקולוגיה בישראל, ואקו-ישראל טורס.